Пішло з того, що Олекса Гринькові переорав межу. Ні, ще не так. То Олекса посварився з жінкою, пішов лихий у поле і не мав на кім злості зігнати.

— Татуню, не беріть так глибоко, бо конина затягнеться, — говорив погонич, таки його син власний, Гілько. Олексі того тільки й треба. — А ти, чортяче насіння! — крикнув. — Ти мене будеш розуму вчити! — і потягнув сина єстиком через плечі. Син верескнув, скрутився, але і він не без жовчі. Як не відверне батога, тю тоншим кінцем як не впереже борозної по облізлім боіг5 борозна як не сіпне, то плуг, як той гострий ніж по хлібі, так пішов по межі і опинився аж на другому боці, на Гриньковій ниві.

Став наш Олекса та й дивиться. З двох нив зробилась одна, та яка то широка, яка широка, як попова. Гей Боже,

Боже! Чому тій земленці святій нема ні причинку, ні росту?

Випустив чепіги, синок закидає, а він все мислить та мислить.

— Людей росте, землі ні. І яке ж тут добро? Як же тут людям не іти за море? Чоловік не птиця, у воздух не полине, землі потребує, а землі нема. От хоч би і ця нива. Колись була одна, а нині розчерепилася, на нього і на його брата Гринька, а по їх смерті ще гірше розчерепиться, бо діти є.

Так мислив Олекса, а тим часом крізь відвалену межу зорана земля, як хвиля чорної води, плила та плила і зливалася в одну, багато ширшу річку.

Олекса всміхнувся. "Сам пан Бог, видно, не хоче, щоби їх ділити, лиш щоби були разом".

Але пан Біг, здається, зовсім чого іншого хотів. Бо в тій хвилині задудніло, загуділо, засвистало, і Олекса почув на губах кров. То його брат Гринько вертав з роботи в село, побачив, що межі нема, та й, ненадумуючись довго, справився з братчиком по старому звичаєві. Вчинилася бійка. Лежать наші брати, сусіди, саме на тому місці, де була межа, та трібують сили. Гринько сильніший, але зате Олексі помагає його синок Гілько. Звичайно син. Забув, що перед хвилиною дістав від батька єстиком по спині, боронить батька. Вже Олексі кров закрасила цілий перед сорочки так, що жінка відопрати не зможе, вже Гількові по голові ясніють пліші, як по мишах поле, а вони все лежать, все качаються, аж земля стогне.

Надійшли люди. Постояли, посміялися, а далі кажуть, що не годиться, щоби брат братові точив кров рідну та вибивав рідні зуби; треба боронити.

Насилу розчепили та відвели в село.

Хотіла жінка Олекси скинути з нього ту червону сорочку, та де там! "Лиши, — каже, піду в ній до циркулу. Най знають, най відають, як мене чортів брат опорідив, як . мене скривдив".

Хотіла і Грінькова жінка обмити свому чоловікові вискубану голову та обдряпане лице — але де там!

Почекай, — каже. — Коби лиш засвітало, піду до міста; няй видять, няй переконаються, як мене збезобразив той каїн проклятий, той дідьків син!"

1 пішли...

Пішли раз, пішли другий, пішли третій. Почалося безкінечне ходження. Доходилися.

— Приїдуть пани, будуть робити справу на місці, — каже Олекса.

— З'їде комісія, на "пляцу" нас розсудить, — каже Гринько.

А тим часом стоїть Олексова нива недоорана, стоїть Гринькова недосіяна, а поміж ними переорана межа, як глибока незгоена рана.

Приїхали пани. Походили, посвистали, пописали, сіли та й поїхали. За який місяць присудили Олексі заплатити кару і повернути кошти. Ну, присудили так присудили; заплати, чоловіче, та й спокій!

Але Олекса не з тих. Привик до міста ходити, дома не всидить. Навчився по всім суді клямки відчиняти, вже йому не страх. Дасть собі раду.

— Чекай же, — каже до свого братчика Гринька, — поверну я тобі кошти, але і ти мені повернеш. Покажу, що і я буду мати право, свій "рехт*. Піду до кілометра, зложу капцію, няй він подивиться в мампу, а тоді побачимо, хто кому ворався. Тоді як мене пропасниця: на поле не пустила, ти мені на дві скиби вкрався. Пожди!

І пішов.

Пішла Олексова ялівка річнячка, пішов Гриньків підсвинок кабанчик, а справа не готова. Вже і пани у суді змінились, а справа не змінилася. Стоїть.

Перше був старенький, що все пчихав та пчихав і по-людський говорити не вмів, мабуть, з німців, а тепер настав молодий та верткий, як веретено.

Ще і не дослухав до кінця, а вже кричить: "Годіться!*

Гринько подивився на Олексу, Олекса на Гринька, обидва дивляться на пана. А той вдруге: "Годіться і гавда до роботи! Шкода часу!"

То Олексі тоді аж ніжки задрижали, а Гринькові те нове волосся, що на плішах повиростало, дубом стало.

Зм'якли обидва, як той ярий віск, та й гадають: що правда, то не гріх, і часу шкода, і грошей жид не хоче дати, треба годитись.

— Кілько маєш втрати? — питає пан Гринька. Гринько начислив п'ятдесятку.

Олекса не згодився. Казав, що до цісара поїде, а тільки багато не дасть. Таж то сума! Гей, люди добрі, таж то сума!

Мало не попав у розпуку і став таке викрикувати та вигадувати на військо і на мендаль, що судця хотів його завдати до гарешту, і аж Гринько випросив його від пана.

Впросився пан, одубрухався і тоді ну ж казати Гринькові, щоби він мав око на свого брата, щоби його не кривдив, бо в нього жінка й діти, і щоби йому опустив з коштів.

Торг в торг, стало на тім, що Олекса заплатить Гринькові тридцять срібла та й дасть йому спокій на віки вічні.

— Спокій йому дам, — відповів Олекса, — але тридцять срібла! Де я йому візьму тридцять срібла? Чи з коліна вилуплю, чи з рукава висиплю? Таж то сума!

Судця подумав, походив та й каже:

— Сплатиш йому на рати. Розумієш?

— Розумію.

— По десять срібла. Олекса пошкробався в голову.

— Коли у вас ярмарок? — питає пан.

— На середопістє, на Юра і на літнього Миколи.

— Так на середопістє далі йому десять, на Юра десять а на Миколи десять. Приймаєшся?

— Приймаюся.

— А ти, Гриньку, приймаєшся?

— Та що ж маю робити? Най буде, що приймаюся.

— Подайте ж собі руки! Подали.

Тоді пан сів і почав писати. Писав, писав, аж столик трясся, аж перо тріщало.

Потім перечитав, засипав піском і покликав Гринька. Гринько звільна підійшов до столу і взяв за перо. Шах, шах! — і вже готовий.

— Тепер на вас черга, — сказав пан до Олекси. Але Олекса стояв.

— Ну, чого стоїш? — крикнув пан, — підпишися! Олекса нічо. Стоїть як стовп, а за перо не возьме.

— На середопістя даш йому десять, на Юра десять, а на Миколи десять. Розумно?

— Розумно, — відповів Олекса, але до столика не йде.

Пан впав у гнів... На щастя, щось заскрибало до дверей, і він пішов відчинити. У зал вбіг пес, як ялівка, і, не-надумуючись, сів біля столу. Великий був, білий, з розумними очима. Дивився просто на Олексу.

Олексі здавалося, що він теж вчений, що він теж знає право і хоче, щоби він, Олекса Самців, підписався, але: нема дурних!

— Чоловіче добрий, — почав судця наново, — таж кажеш, що заплатиш, правда?

— Правда.

— Воно ж тут і написане, чому ж ти не хочеш підписатися? Га?

— Заплатити то заплачу, так мені Боже, що заплачу, але підписатися, то ні. Ріжте мене, рубайте мене, а не підпишусь. Мої татуньо, прости їм Боже, як підписалися, як була та "гандамнізація" то, — махнув рукою. — А як вмирали, то кажуть до мене: "Тобі заказую і твоїм дітям заказую, і твоїм внукам заказую — не важте підписуватись, бо буде біда!"

— Але ж тут не про індемнізацію ходить, — перебив суддя, — лишень про вашу власну угоду, ніхто вам лиха не хоче, ніхто вас не шахрує.

— Та я того не кажу, — виправдувався мужик, — я панові вірю і заплатити заплачу все дочиста, хоч би останній хвіст на ярмарок вивів, але підписатися таки не підпишусь.

Урядник не знав, що казати. Чи гніватися, чи сміятися, чи плакати над темнотою бідного Олекси. А тут тільки часу стратив, і вже здавалося, от-от і справу покінчив якнайлучше. Що тут почати?

В тій хвилині його зір впав на любиму собаку. Він так мудро дивився то на свого пана, то на мужиків. Здавалося, все розуміє і гнівається, чому ті недобрі люди не пускають його пана додому на обід. Таж то вже перша година.

По голові заклопотаного урядника майнула нова гадка.

— Са-ту! — крикнув до собаки, показуючи йому крісло.

Собака скочив. Крісло було мале, так сш лишень на задніх ногах, а передні підняв угору і держав при собі.

Тоді суддя взяв перо і на превелике диво обох газдів встромив його собаці в лапу — і то в праву.

— Ну, — погада собі Олекса, — нема добра на світі, коли і пси писати знають.

А собака тим часом сидів і гордо держав перо у правій лабі, як який пан.

— Видиш, сказав судця. — Підпишишся, а ні, то пес тебе підпише.

Олекса зітхнув.

— Га, має мене пес підписувати, то лучше сам себе підпишу, — і взяв за перо.